

Nevarne oblike gospodarske kriminalitete

Anton Stezinar, dipl. upr. pravnik, vodja sektorja za gospodarsko kriminaliteto, UJV Ljubljana

Gospodarski kriminal je ena izmed oblik družbi škodljivih pojavov pri nas; njegove gospodarske in druge posledice slabijo normalna družbena razmerja, zavirajo razvoj gospodarstva in zmanjšujejo gospodarske uspehe. Gospodarska kazniva dejanja, gospodarski prestopki in gospodarski prekrški pa tudi poslovna ravnanja, ki jih naša družba odklanja kot nemoralna, sistemsko in zaradi poslovnih izgub v gospodarstvu škodljiva, pomenijo ne glede na številčno izkazano število precejšen obseg družbi škodljivih pojavov. Razvoj socialističnih samoupravnih družbenih razmerij, uspevanje gospodarstva, varovanje družbene lastnine pa tudi gmotni temelji življenja in razvoja zahtevajo od vseh dejavnikov, da se zavezajo pri preprečevanju in odkrivanju takšnih deformacij v družbi.

I. Splošne ugotovitve

Težko je odgovoriti na vprašanje, kaj vse je zajeto v pojmu gospodarski kriminal. Nekateri pravijo, da je to tisto izpodkopavanje socialističnih-družbenih gospodarskih razmerij, ki zajema prvine kaznivega dejanja gospodarskega prestopka ali prekrška, te prestopke pa so fizične in pravne osebe storile pri opravljanju gospodarsko-računskih dejavnosti pa tudi pri vodenju, poslovanju in hrambi družbenega premoženja ali pri ravnanju z njim.¹ Tudi ta definicija ni povsem natančna, ko gre za konkretno razvrstitev vseh prestopkov, ki jih je treba zajeti v pojmu gospodarski kriminal.

Po sedANJI sodni praksi štejemo za gospodarski kriminal vsa tista kazniva dejanja, s katerimi se kakor koli oškoduje narodno gospodarstvo ali družbeno premoženje. (Gre torej predvsem za kazniva dejanja, ki so vsebovana v XIX., XXIV. ter deloma v XX. poglavju Kazenskega zakonika). Razni premoženjski prestopki klasičnih oblik, ki so namerjeni na družbeno premoženje, v tem smislu ne pomenijo gospodarskega kriminala ter so navadna drobna problematika, ki v celotni družbi ne pomeni gmotne škode.

Klasične oblike gospodarske kriminalitete so le delno predmet obravnave pravosodnih in drugih organov pregona. Škodljivo ravnanje v gospodarstvu je dosti bolj razširjeno, ni pa vedno odkrito. Če pa je že odkrito, se pogosto trpi in utemeljuje, da je vse zakonito, kar je koristno za gospodarsko organizacijo.

¹ D. Ivošević, str. 171.

Preprečevalni ukrepi v gospodarstvu glede gospodarske kriminalitete niso dovolj učinkoviti. Ugotovitve kažejo, da tudi represivna ureditev ni dovolj učinkovit mehanizem za preprečevanje gospodarskega kriminala. Pravno varstvo družbe in človeka ni ustrezna ravno v tistih najzvitějšíh oblikah kršitev pravnih in moralnih norm gospodarskega delovanja.

Kršitve v gospodarstvu ne zajemajo samo teže, ki jo povzroči gospodarski kriminal in ki se kaže v finančnem kazalniku nastale škode, temveč posega veliko globlje v gospodarska gibanja. Posledice tega so: nelikvidnost gospodarskih organizacij, inflacija v denarnem sistemu, nesorazmerno naraščanje osebnih dohodkov in sredstev osebne porabe na način, ki ni združljiv z načeli plačevanja po delu.

Nekatere nove oblike poslovnega kriminala so nenehna nevarnost ne samo osebnega okoriščanja z družbenim premoženjem v velikem obsegu, marveč tudi uporabe teh družbenih sredstev za neposreden napad na gospodarske in politične koristi družbene skupnosti.

Med uslužbenci v poslovnem prometu se uveljavljajo ljudje dvomljivih strokovnih zmožnosti ter moralnih in političnih lastnosti ter s svojim ravnanjem ovirajo uveljavljanje stabilizacijske politike in razvoj zdravih gospodarskih razmerij med udeleženci v poslovnem prometu. Ob vsem tem pa slabi ugled Jugoslavije in njene družbeno-gospodarske ureditve v tujini.

Poslovni kriminal je tudi posebna manifestacija odtujevanja samoupravnih pravic; omogoča pa škodljivo kopičenje gospodarske in denarne oblasti pri nekaterih poslovnih krogih, tako da se vse nedopustne poslovne transakcije opravljajo brez vednosti delavcev in odločujočih samoupravnih organov. Opaziti pa je, da so skoraj pri vseh poslovnih transakcijah udeležene osebe z vodilnih delovnih mest, najsi bo v delovnih organizacijah, v bančništvu ali upravnih organih. O teh osebnostih se je ustvaril mit posebne poslovne zmožnosti, mit o nenadomestljivosti, ustvarili pa so si tudi politični sloves v javnosti ter v političnem in gospodarskem življenju ter nemalokrat tudi med predstavniškimi organi, če so v take organe izvoljeni.

Nekateri dejavniki zunaj delovnih organizacij so v preteklosti vse preveč pogosto podpirali, zagovarjali in z nepravilnostmi v poslovnem življenju soglašali in celo skušali intervenirati, prikazujoč zasluge posameznikov pri razvoju gospodarstva. Organom odkrivanja in kazenskega

pravosodja pa je bilo očitano, da je dosledno in zakonito ukrepanje na tem torišču v nasprotju z interesi našega gospodarstva in delovnih ljudi. Tako se je tudi namenoma zapeljevala javnost z napačnim poročanjem prek množičnih občil o »gonji« zoper vodilne delavce v gospodarstvu ter o onemogočanju napredka gospodarskih organizacij.

a) Lastnosti

Temeljna posebnost gospodarske kriminalitete je prikritost. Storitve gospodarskih kaznivih dejanj nima klasičnih oblik prilaščanja družbenega premoženja. Pri kaznivih dejanjih storitev največkrat ne povzročijo na zunan vidnega delovanja. Prestopek je po svojih zunanjih znamenjih pogosto podoben normalnemu poslovanju.

Za odkrivanje gospodarske kriminalitete ter raziskovanje tovrstnih kaznivih dejanj organi za notranje zadeve uporabljajo klasične metode kriminalistike. Očitno pa je taka praksa premalo učinkovita, kajti metode za odkrivanje gospodarskih kaznivih dejanj naj bi hkrati ustrezale tudi naši samoupravni ureditvi.

Delovanje organov javne varnosti na odkrivanju kaznivih dejanj in drugih kršitev v gospodarstvu je usmerjeno:

a) v odkrivanje raznih oblik prilaščanja družbenega premoženja po posameznikih in

b) v odkrivanje tistih kršitev v delovnih organizacijah, ki ne povzročajo neposrednih premoženjskih koristi za posameznika, temveč za delovno organizacijo, pa ne izhajajo iz dela.²

b) Subjekti

Preden določimo pojem posameznika, ki si prilašča družbeno lastnino, moramo vedeti, kdo so lahko subjekti gospodarskih kaznivih dejanj. Za storitev nekaterih kaznivih dejanj iz XIX. poglavja KZ (čl. 221, 222, 224, 226, 234 in še nekateri drugi), subjekti niso vezani za vlogo odgovorne osebe, kajti te prestopke lahko stori vsakdo. Za nas pa je pomembno predvsem, kdo so subjekti, katerih vloga je vezana na odgovorno osebo. Ne smemo zanemariti najprej omenjenih, kajti njihova dejavnost je prav tako usmerjena na izpodkopavanje narodnega gospodarstva, ker s svojim delovanjem ustvarjajo nevarnost za sla-

² Podatki iz referata RSNZ SRS na posvetovanju v zveznem sekretariatu za notranje zadeve 29. 3. 1973 o pojavnih oblikah kršitev v zunanjetrgovinskem poslovanju in načinu odkrivanja.

bitev gospodarske ureditve in motenj na trgu. Seveda pa jim gre za njihove lastne koristi.

Nekaj več moramo vedeti o tistih, za katere kazenski zakonik zahteva posebno vlogo subjektov, ker taka gospodarska kazniva dejanja store le tisti, ki so v delovnem razmerju in imajo status odgovorne osebe.³

Ko je torej določena inkriminacija v kazenskem zakoniku vezana na odgovorno osebo, mora biti tej osebi zaupan določen obseg opraviil v zvezi z vedenjem ali poslovanjem z družbenim premoženjem ali opravila v zvezi s proizvodnim potekom.⁴

c) Možnosti

Delovno mesto, ki omogoča ravnanje z družbenim premoženjem, lahko iz različnih vzrokov ustvarja kriminogeno dejavnost. Gospodarski kriminal se zato ne more obravnavati kot homogen pojav in ni mogoče postaviti splošnega obrazca o vzrokih, ki ga sprožajo, lahko pa nekaj najpomembnejših naštejemo. To so: človekova osebnost, ki je podvržena kriminalnemu ravnanju (sociološke raziskave so pokazale, da se je kriminalitete mogoče tudi naučiti od drugih, ob teoriji potrebe, o vlogi položaja itd.),⁵ pomanjkljivo družbeno in državno nadzorstvo, pomanjkljiva organizacija dela, neurejena samoupravna razmerja, kópičenje funkcij v isti osebi, zloraba položaja ob ugodnih statusnih pozicijah, pridobitvena miselnost, ki ne pozna več meja niti moralnosti, ob množičnosti kriminalne dejavnosti, ki jo omogočata tudi naša zakonodaja in nered v gospodarstvu in še vrsto drugih.

2. Podkupovanje

Očitno je najbolj razširjena podkupovalna dejavnost, je pa hkrati žal tudi najmanj odkrita. Temna polja so dosti večja od podatkov, ki jih prikazuje uradna statistika.

Klasična oblika podkupovanja v obliki dajanja (325. člen KZ) in jemanja (326. čl. KZ) podkupnine je redke pojav. Prvine podkupovanja pa vsebujejo zlasti tale kazniva dejanja: zloraba uradnega položaja ali uradnih pravic (314. čl. KZ), zloraba uradnega položaja ali uradnih pravic iz koristljubnosti (čl. 314 a KZ), sklenitev škodljive pogodbe (317. čl. KZ), izdaja in neupra-

³ Dr. Skobir: Subjekti privrednih krivičnih djela, str. 559.

⁴ Dr. Skobir: glej isto, str. 560.

⁵ Dr. Pečar: str. 28.

vičena pridobitev gospodarske skrivnosti (218. čl. KZ), nedovoljeno razpolaganje s stanovanji (čl. 226 c KZ), goljufija v službi (čl. 318 a KZ), izdaja uradne skrivnosti (320. čl. KZ), nezakonito posredovanje 324. čl. KZ) in druga.⁶

Prav tako pa vsebujejo prvine podkupovanja nekateri gospodarski prestopki, zlasti nelojalna konkurenca na domačem in tujem trgu, špekulacije v prometu blaga, monopolistično sporazumevanje in drugo.⁷

a) Vzroki podkupovanja

Vzroke podkupovanja je iskati v naši gospodarski ureditvi, ob pomanjkanju blaga na trgu, ob zahtevah, da se določeno nekurantno blago da na trg, velikem povpraševanju po nekaterih storitvah, pomanjkanju družbenega in državnega nadzorstva ter nerazvitosti teh služb, nizki življenjski ravni, nerazviti stopnji družbene zavesti ter tveganju, da so minimalne možnosti za odkritje storilca takega dejanja.

b) Izpostavljene osebe

Menim, da so najbolj izpostavljena delovna mesta, kjer se opravlja podkupovanje ali kjer se skuša podkupiti, če so le ugodne možnosti in primerna oseba, ravno v državni upravi, od zvezne do občinske ravni (delavci carinarnic, nadzornih služb, odločujočih organov v zvezni ter republiški upravi, v občinski upravi in nekaterih drugih javnih službah). Te osebe s svojim ravnanjem lahko povzročijo tudi največ škode.

c) Oblike podkupovanja

V gospodarstvu se podkupovanje oblikuje v novih razmerah in dobiva nove razsežnosti, ki se navzven kažejo kot legalne. Najpogostnejše oblike so: visoka izplačila potnih stroškov za službena potovanja, pri katerih je dvomljivo, ali so bila sploh opravljena in ali je bilo taka potovanja sploh treba opraviti; izplačila raznih oblik provizije; dajanje dragocenih daril ter vzorcev blaga; prodaja blaga pod dejansko ceno; prodaja stanovanjskih objektov pod ceno; oddaja stavbnih zazidalnih zemljišč pod ugodnimi pogoji pod ceno; prirejanje raznih posvetovanj in potovanj; sklepanje pogodb, za katerimi se skrivajo razna posredovanja; odpiranje delovnih mest in nastavljanje oseb na taka delovna mesta, ki so vi-

⁶ Informacija o nekaterih pojavnih oblikah korupcije od 21. 10. 1971 javnega tožilstva SRS.

⁷ Tudi informacija javnega tožilstva SRS.

soko honorirana, vendar največkrat nepotrebna, ter še nešteto drugih oblik.

Opaziti je, na primer, da imajo delovne organizacije čedalje večje reprezentančne sklade, ki pa niso vedno namejeni le reprezentanci, temveč se v drugačni obliki uporabljajo za podkupovanje.

3. Podjetja občanov

Po letu 1965 so se rojevala podjetja, ki so jih ustanovile skupine občanov. Takrat je šlo za to, da bi se razvila pobuda občanov za gospodarsko dejavnost, bi se podružbljala njihova proizvodna sredstva, se zaposlila delovna sila. Ustanovitelji teh podjetij pa so že takrat imeli v mislih, da je treba od družbe čim več dobiti ne izbiraje sredstev in brez moralnih pomislekov. Zato se je že prav na začetku ustanovitev takih podjetij zbuval dvom in nezaupanje, kasneje se je to v praksi pokazalo kot utemeljeno. Danes je malo takih podjetij, ki bi bil njihov obstoj upravičen. Večina jih dela z izgubami, na račun dolgov pa ustvarjajo velike zasluzke. Ob likvidaciji puščajo za seboj velikanske dolgove, neplačane račune ter neredno in zapleteno poslovanje, da so nadzorne službe brez moči. **Pri teh podjetjih pa je ravno podkupovanje redno sredstvo v vsakdanjem delovanju, da so sploh lahko delala.**

4. Pridobivanje takih premoženjskih koristi za delovno organizacijo, ki ne izhajajo iz dela

Sprostitev blagovnega prometa na domačem in tujem trgu ter čedalje pogostnejši stiki poslovnih ljudi doma in s tujimi poslovnimi udeleženci, s tujimi podjetji, so ustvarjali možnosti za različne vplive ter se prenašali na domači trg, še posebno na tiste delovne organizacije, ki se ukvarjajo z blagovnim prometom s tujino. Ob vsem tem se kaže nova oblika kaznivih dejanj, ki imajo svoja znamenja v tujini.

Obseg delovnih operacij je v zadnjih dveh letih dosegel že take kršitve pozitivnih predpisov v zunanjetrgovinskem poslovanju, da je nujno z družbeno-gospodarskega stališča oceniti in izoblikovati ustrezno družbeno akcijo za izpopolnitev sistema gospodarskih stikov s tujino. Pri tem se postavlja vprašanje, kdo je v preteklosti zaviral tako akcijo. Omenjeno je že bilo,

da je zakonito vse, kar je koristno za delovno organizacijo in čeprav je v škodo družbene skupnosti. Danes to načelo ne velja več, ker je znova obveljalo: delovati v skladu s predpisi, zavreči nemoralnost, pretrgati gospodarske stike z dvomljivimi firmami ter seveda opraviti tudi nekatere kadrovske spremembe v zunanjetrgovinskih organizacijah. Pa kljub temu je zanimivo vedeti, kdo so osebnosti, ki so uravnale politiko v zunanjetrgovinskem poslovanju, vsaj tisto neformalno, ki se je dejansko uveljavljala. Gre za »močne« krajevne in republiške osebnosti, katerih status gospodarstvenikov je bil povezan z opravljanjem njihovih družbenih funkcij. Ni jim bilo težko ustvariti ustreznega družbenega ozračja, ki je bilo strpno do takih pojavov, za katere danes trdimo, da so deformacije v zunanjetrgovinski dejavnosti. In ne samo to. Nezakonitost se je spreminjala v drugo (ne)zakonitost. Nekateri negativni pojavi so se vse prevečkrat uzakonjevali s samoupravnimi akti delovnih skupnosti.

In katere so te deformacije v zunanjetrgovinski dejavnosti? Razmeroma največ je kršitev predpisov zaradi nezakonitega pridobivanja neposrednih gmotnih koristi za delovno organizacijo. Delovne organizacije so take koristi pridobile, ker so si vodilni delavci prilaščali več pooblastil, kot bi jih po zakonitih predpisih smeli imeti; ignorirali so samoupravno ureditev, vsiljevali samoupravnim organom nezakonite sklepe ter svoja nezakonita ravnanja prikrivali za odločitvami samouprave. Kopičenje takih pooblastil in povezanost zunanjetrgovinskih delavcev zunaj zakonitih oblik je omogočilo, da se je poslovanje pozasebilo. S tem, da so bili vodilni delavci v gospodarskih organizacijah hkrati tudi direktorji ali poslovodje ter delničarji ali lastniki podjetij v tujini, so bile možne vse oblike kršitev predpisov.

a) Neevidentirani skladi v tujini

Delovne organizacije, ki se ukvarjajo z zunanjetrgovinsko dejavnostjo, ustvarjajo v tujini sklade, ki niso evidentirani pri naših bankah. S skladi ravna posamezne fizične osebe, uporabljajo pa jih predvsem za nakup blaga po raznih deviznih režimih, ki za te nakupe nimajo odobrenih deviznih sredstev. Taka devizna sredstva tudi nezakonito prodajajo, uporabljajo za podkupovanja in podobna nezakonita izplačila, jih pa tudi poneverjajo.

Sklade ustvarjajo:

— z navideznimi preplačili vrednosti tujega blaga, kjer razlika ostane na skladu. Izstavljajo se dvojne fakture, denarni prenos pa se opravi največkrat prek tretje države. Pri tem se cene uvoženega blaga na domačem trgu zvišujejo v škodo porabnika;

— na podlagi realizacije pogodb o poslovnotehničnem sodelovanju s tujimi podjetji, za kar prejema provizijo ali rabat v tujini;

— pri lažnem začasnem izvozu ali lažnem uvozu blaga, ko gre za dejansko prodajo blaga. Plačilo storitev lažne predelave ostane na neevidentiranem skladu;

— s prevzemom del za tuja podjetja v Jugoslaviji; njihove kupčije niso registrirane pri Narodni banki in storitve se plačujejo v tujini;

— z nedovoljenimi reeksportnimi posli, z ovin-karskimi kupčijami (switch) in drugimi oblikami.

b) Nedovoljene transakcije z devizami

Gospodarske organizacije, ki majo status pretežnega izvoznika, in druge, ki ustvarjajo devizna sredstva (retencijsko kvoto, obračunano amortizacijo, devize iz naslova storitev — eksploatacijsko kvoto), ter tiste, ki jim je dana globalna devizna kvota, presežke deviz nezakonito prodajajo po zvišanih tečajih. Predvsem so iskane devize, namenjene za plačilo blaga, katerega uvoz je urejen z globalno devizno kvoto, z blagovnim in deviznim kontingentom.

Kupčevanje z deviznimi sredstvi se kaže v različnih oblikah namenskega nakupa blaga iz lastnih sredstev in vnaprej dogovorjene prodaje takega blaga. Plačilo deviz nad uradnim tečajem pa se opravi s fiktivnim računom o storitvah, v predplačilih na podlagi fiktivnih pogodb, v višji ceni prodanega blaga, uvozni marži, prodajni marži in podobno.

c) Izvoz ali uvoz blaga zaradi lažnega oplemenitenja

Blago, kupljeno v tujini iz sredstev neevidentiranih skladov, se uvozi v SFRJ po sklenjeni pogodbi o predelavi ali dodelavi. Za to blago se ne plačujejo uvozne carinske dajatve, kajti dokumentarno mora biti usklajeno, da se predelano blago izvozi nazaj v tujino. Dejansko pa se izvažajo jugoslovansko blago. Denarno se prikaže le plačilo storitev, razliko od prodanega blaga pa kupec nakaže na neevidentiran sklad v tujini.

Nasprotno pa se izvažajo jugoslovansko blago v tujino po sklenjeni pogodbi o predelavi ali do-delavi; definitivno se izvozi, v tujini pa se kupi izgotovljeno blago in se uvozi kot predelano. Za to blago se ne plačujejo uvozne carinske dajatve, temveč samo dajatve za storitve, storjene v tujini.

Te nove oblike tihotapstva v delovnih organizacijah so dobile velik obseg ter zveznemu proračunu prizadejale milijardno škodo.

d) Izigravanje deviznih režimov

Doseči potreben in rentabilen uvoz pomeni za uvoznika poiskati ustrezno modifikacijo pri izbiri različnih deviznih režimov. Sproščenejša oblika uvoza zahteva neresnično deklaracijo blaga, bodisi zaradi pridobitve deviznih sredstev ali nižje carinske stopnje ter dosego večje premoženjske koristi za delovno organizacijo.

e) Ovinkarske kupčije (switch)

Uvoz blaga iz držav konvertibilnega področja za klirinška sredstva ali prodajo blaga s klirinškega območja v države s trdno valuto pomeni za nekatere gospodarstvenike ugodno transakcijo. Zatrjujejo, da je bolje, da se mrtvi kapital v državah, kjer imamo presežek, spreminja v trdno valuto, za katero uvažamo deficitarno blago, pri čemer izgubimo določen odstotek za tečajno razliko, kot pa da se na konvertibilnem območju zadolžujemo. Take kupčije so največkrat v škodo domačega porabnika, ker so v ceni vračunane transferne izgube, četudi uvoznik uživa določene bonifikacije za blago, uvoženo (deklarirano) s klirinškega območja. Vsekakor pa so ovinkarske kupčije prepovedane, razen v primerih, ko jih dovoli Narodna banka.

f) Zadolževanje v tujini

Delovne organizacije najemajo v tujini nena-menska devizna posojila. Naše banke dajejo tujemu upniku poroštvo, čeprav posojilo ni namensko uporabljeno za izvozno-uvozne kupčije. Ta posojila pri naših bankah niso registrirana za uvoz tistega blaga, ki je dejansko uvoženo, zato se prireja dokumentacija za uvoz povsem drugega blaga. Uvozniki pa se v tujini zadolžujejo tudi čez svoje devizne zmogljivosti in za to plačujejo visoke obresti.

So še druge kršitve in nepravilnosti v zunanjetrgovinski dejavnosti, predvsem pri reeksportu blaga, ki se uvažajo s konvertibilnega ob-

močja in izvažajo na klirinško, pri zaposlovanju delavcev v tujini, zastopanju tujih firm in še nešteto drugih.

Te oblike, ki jih glede na njihovo vsebino in posledice ocenjujemo kot odklonske in ki imajo skupno izhodišče, so predmet ne samo kazenskih, temveč tudi carinskih, deviznih in drugih kršitev. Kazenske kršitve se najpogosteje obravnavajo v okviru zlorabljanja pooblastil v gospodarstvu (čl. 213 c KZ), sklepanja škodljive pogodbe in oviranja zunanjetrgovinskega posla (217. čl. KZ), zlorabe uradnega položaja in uradnih pravic, iz koristoljubnosti (čl. 314 a KZ), goljufije v službi (čl. 318 a KZ) ter ponareditve in uničenje uradne listine, knjige ali spisa (319. čl. KZ); to so tudi najštevilnejša kazniva dejanja. Vse premalo je odkritih korupcijskih kaznivih dejanj.

Pri odkriti inkriminaciji, ko je zoper odgovorno osebo izrečen kazenski ukrep, za gospodarsko organizacijo le-ta ni tako pomemben kot nastale posledice, ki delovno organizacijo prizadenejo spričo zagroženih ukrepov. Delovna organizacija mora plačati denarne kazni zaradi poslovnih operacij, ki so jih zasnovali in izpeljali posamezni vodilni delavci, praviloma brez vednosti samoupravnih organov.

5. Problematičnost jugoslovanskih podjetij v tujini

Po nepopolnih podatkih je imelo slovensko gospodarstvo v drugi polovici leta 1971 v tujini registriranih 81. podjetij. Od tega je samo z ljubljanskega območja 50 gospodarskih organizacij.⁸ Neznanka je, koliko je tistih delovnih organizacij, ki v tujini ustanovljajo podjetja, niso jih pa registrirale. Upam si trditi, da jih je veliko več kot registriranih.

Po obliki lastništva so podjetja v tujini lahko:

— v celoti last jugoslovanskih gospodarskih organizacij in registrirana v skladu z zakonom o ustanavljanju podjetij v tujini;

— mešana podjetja, kjer se vloženi kapital za ustanovitev podjetja sorazmerno deli s tujim udeležencem, podjetje pa je registrirano v SFRJ;

— tako imenovane izpeljanke podjetij, ki so jih podjetja pod a) in b) ustanovila z jugoslovanskimi sredstvi ali sredstvi mešanih družb, ki

⁸ Statistični podatki zveznega sekretariata za zunanjo trgovino od 4. 8. 1972.

pa formalno niso več jugoslovanska in niso registrirana v SFRJ;

— popolnoma tuja podjetja, ki so jih ustanovili naši emigranti in drugi v tujini žveči Jugoslovani.

Po vrsti opravil je največ tistih, ki se ukvarjajo s storitvami v blagovnem prometu, proizvodno dejavnostjo, bančništvom in turistično dejavnostjo.

Namen ustanavljanja podjetij v tujini je, da bi naše gospodarske organizacije, predvsem tiste, ki so podjetja ustanovila prek njih, uvažale in izvažale blago ter da bi se pri teh podjetjih kopičila denarna sredstva kot zakonit vir dohodka in neevidentirani skladi.

Misel o ustanavljanju takih podjetij je povsem sprejemljiva, vendar samo v tistem obsegu, ko podjetje dela v mejah zakonitosti, tako po domači zakonodaji kot po predpisih države, v kateri ima sedež. V praksi pa se je pokazalo nasprotno: ravno ta podjetja so v tujini zaradi pomanjkljivega nadzorstva omogočala vrsto zlorab. Samoupravni organi so največkrat odločali le o ustanovitvi takih podjetij, ko jim je bila prikazana pomembnost in uspešnost take ustanovitve. Celotno poslovanje teh podjetij je vodil ozek krog vodilnih oseb, ki so delovale mimo naših zakonitih predpisov in samoupravnih določil, skušale so pa vsaj delno spoštovati zakonodajo države, ki jim je dajala gostoljubnost.

Podjetja v tujini so ustanovljena pretežno s sredstvi naših gospodarskih organizacij, ali v razmerju z vloženim kapitalom tujih, največkrat zasebnih podjetnikov. Naša sredstva pa se v tujini ne prikazujejo kot družbena, temveč kot zasebna, ker se delnice glasijo na fizično osebo, navadno na direktorja ali poslovodjo, ki vodi podjetje v tujini, ki pa je lahko tudi sam delničar.

Za podjetja v tujini, ki so pri nas registrirana, sta nam dejavnost in denarna realizacija vsaj približno znani. Skoraj ničesar ne vemo o tako imenovanih izpeljankah, ker ta podjetja v tujini fungirajo kot zasebna.

Samoupravni organi ter nadzorne službe nimajo nad njimi nobenega pregleda. Če že pride do sprejemanja denarnih programov in potrjevanja sklepnih računov, so ti podatki največkrat nepopolni in lažni. Še manj možnosti vpogleda imajo ti organi v bančno poslovanje, glede priliva in odliva sredstev na kontih tujih bank, ker se račun glasi na fizično osebo — predstojnika pod-

jetja in je njegova prikritost zagotovljena. Samo od te osebe je odvisno, ali bo to zaupanje zlorabila in si družbena sredstva prillaščala.

Podjetja v tujini imajo možnost, da ustvarjajo neevidentirane sklade iz prej naštetih oblik, da prekupčujejo z devizami, se dejavno udeležujejo ovinkarskih kupčij, se zadolžujejo in dajejo posojila v tujini, nakazujejo transferne dobičke v tretje države ter opravljajo najrazličnejše nedovoljene kupčije. Nekatera podjetja so že ustanovljena z namenom, da bi se ukvarjala le z nedovoljenimi kupčijami, kajti dosti težje se je o takih kupčijah dogovarjati z uglednimi tujimi podjetniki.

Ob vsem tem je mogoča velikanska razvejanost poslovnega kriminala in majhna verjetnost, da bodo storilce odkrili. Če pa upoštevamo, da je vrsta delavcev, ki so v službi po teh podjetjih v tujini, obremenjena s kriminalno dejavnostjo iz preteklosti, da so podvrženi podkupljivosti ter tudi politično dvomljive vrednosti, kaj lahko ugotovimo, da so taka podjetja primeren objekt, kjer kriminalu podvržene osebnosti najdejo rodovitna tla.

In tudi če osebnost ni podvržena kriminalnemu ravnanju, ji pritekajo denarna in druga sredstva, ki niso sad vložene delo, ustvarjajo pa družbeno razločevanje. Če gre za obliko dvojnega dohodka (doma in v tujini), če je taka oseba hkrati tudi delničar, se ji dohodek zvišuje še iz tega naslova, dokler z lastnimi sredstvi ne ustanovi svojega podjetja. Ta oblika je družbeno najbolj nesprejemljiva, kajti na jugoslovanskem trgu hkrati nastopa oseba z dvema vlogama, ki protežira svoje podjetje, družbeno pa potiska v ozadje.

Ko so se v tujini ustanovljala zunanjetrgovinska podjetja, so nekatere naše poslovne banke ustanovljale v tujini svoje podružnice. Le-te nastopajo pred našimi zunanjetrgovinskimi podjetji v dvojni vlogi: kot dajalke posojil in kot trgovska podjetja, pri čemer si lastijo monopol, da vsiljujejo cene in pogoje za nakup blaga.

Poslovne banke dajejo svojim podružnicam v tujini posojila ali jim dajejo poročstva za posojila, kasneje pa posojila znova pošiljajo v Jugoslavijo našim gospodarskim organizacijam, kot tuja posojila za redne obresti ter visoke dodatne devizne obresti in pod pogojem, da je posojilo vezano na nakup blaga le pri določenih podjetjih.

6. Metode odkrivanja kršitev v zunanjetrgovinski dejavnosti

Uspešnost odkrivanja kršitev v zunanjetrgovinski dejavnosti zahteva visoko strokovnost delavcev kriminalistične službe; usmerjeni morajo biti samo v to dejavnost. Temeljito poznanje vseh zunanjetrgovinskih, carinskih, deviznih in bančnih opravil delavcu omogoča, da pri delu dosega uspehe.⁹

Dokazno gradivo so le listine. Zbiranje vseh dokazil, ko je prestopok znan, zahteva dolgotrajno delo, ker se postavljajo ovire in nemožnosti preskrbeti listine. Že sami prestopki, kot smo videli iz oblik, so zapleteni, storjeni onstran meja, največkrat na območju dveh ali več držav, kjer naša pooblastila prenehajo. Na uspešno pravno pomoč tujih nadzornih organov ni računati. Vedeti moramo, da pristne dokumentacije ni in da imamo le lažne listine, ki so prikrojene izpeljanemu aranžmaju in na vpogled ustrezajo vsem določbam in overovitvam. Pravno stanje kupčije pozna le ozek krog ljudi, ki pozna tudi dvojno dokumentacijo in ve za minimalne možnosti, da bi organi odkrivanja in druge nadzorne službe to dokumentacijo lahko dobile iz tujine ali pa jo preverjale v tujini.

Kljub temu se pri tem dosejajo vidni uspehi z zbiranjem podatkov v delovnih organizacijah po osebah, ki take kršitve obsojajo. Tudi anonimnih naznanil ne zanemarjamo, ker s preverjanjem pogosto pridemo do nekaterih izhodišč. Iluzorno je misliti, da bo delovna organizacija sama naznanila kršitve. V primerih, ko se zamenja vodstvo podjetja, je novo vodstvo pripravljeno dati vse razpoložljivo gradivo za posamezne storilce, za storjene kršitve v preteklosti, ko gre za osebno odgovornost. Ob tem, da bi pa tako gradivo lahko imelo posledice tudi za delovno organizacijo, pa nastanejo ovire.

Kriminalistična služba pri odkrivanju teh škodljivih pojavov ni osamljena. Nujno je delo carinskih organov, ko gre za kršitev carinskega zakona, deviznega inšpektorata, ko gre za kršitev določil o blagovnem prometu s tujino ali zakona o deviznem poslovanju, ter službe družbenega knjigovodstva, ko gre za kršitev predpisov z nje-nega torišča. V prihodnosti pričakujemo več od samoupravnega delavskega nadzorstva in poli-

tičnih organizacij v delovni organizaciji; ti so doslej kršilce prenašali, če ne celo zagovarjali.

Iskanje dokazne dokumentacije v tujini ni policijsko opravilo, vendar pa se ustrezno dokazno gradivo le lahko dobi po katerem izmed prej naštetih organov. Možnosti so še druge: prošnja prek jugoslovanskih trgovskih zastopstev, prek konzularnih predstavništev, prošnja državnim policijam, prek medsebojne carinske menjave podatkov, prek odvetnikov in zasebnih detektivskih agencij v tujini in iz drugih virov.

V pripravljalnem kazenskom postopku je koristno usklajanje z javnim tožilstvom in sodno preiskovalno službo. Tako usklajanje zajame menjavo in primerjavo podatkov, možnosti za vpeljavo novih ukrepov in novih usmeritev, medsebojno pomoč pri odkrivanju in pregonu kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov. V prihodnje naj bi tako vsklajanje postalo bistveni del metode dela teh organov.

Sodna preiskovalna služba je ne samo v Ljubljani, temveč tudi drugod, številčno nezadostna. Enako je tudi na javnih tožilstvih. Ob okrepitevi teh služb bi kazalo posamezne preiskovalne sodnike in namestnike tožilcev usmeriti in specializirati za raziskovanje in pregon gospodarskih kaznivih dejanj ter za gospodarske prestopke in jih razbremeniti drugih opravil. Njihovo delo zoper gospodarsko kriminaliteto bi se s tem zelo poživilo, postopki pa bi hitreje prišli do obtožbe.

7. Kaznovalna politika

Kazniva dejanja, ki pomenijo napad na družbeno premoženje, pa tudi gospodarski prestopki so v preteklosti doživljali neutemeljeno blagost pri odmeri kazenskih ukrepov.¹⁰ Izrekanje blagih kazni pa ni imelo zadosti vzgojnega učinka na storilce in ne vpliva na druge morebitne storilce. Veliko kazni ni bilo usklajenih s težo storjenih dejanj in družbeno nevarnostjo storilcev, tako da je bilo splošno preprečevanje kot eno vodilnih načel pri izbiri in odmeri kazni večinoma zanemarjeno.¹¹

Izrečene kazni so se gibale okrog minimuma predpisane kazni ali pa se je še ta omilila. Zelo veliko je bilo izrečenih pogojnih obsodb. Za kazniva dejanja iz koristoljubnosti so se stranske kazni izrekale le redko. Tudi v zelo upravičenih

⁹ UJV Ljubljana pošilja kriminaliste na izpopolnjevanje v zunanjetrgovinske organizacije, carinsko službo, devizni inšpektorat in bančništvo ter na nekatere seminarje prirejene v te namene.

¹⁰ Sklepi Vrhovnega sodišča Jugoslavije od 31. 10. 1972.

¹¹ Tudi operativno poročilo Okrožnega javnega tožilstva št. 12/72.

primerih se ni izrekala kazen zaplembe premoženja. Varnostni ukrep prepovedi opravljanja poklica se je sicer izrekal, v praksi pa se žal ni uresničeval. Delovne organizacije so na vodilnem delovnem mestu prerade imele **diplomiranega strokovnjaka**, ki je bil večkrat obsojen, je pa bil tudi **koristen** zanj pri izpeljavi nezakonitih opravil. Na najbolj odgovornih delovnih mestih zato najdemo vrsto povratnikov, ki so bili obsojeni zaradi gospodarskih kaznivih dejanj, tistih, ki so bili obsojeni zaradi gospodarskih prestopkov, pa je nešteto.¹²

UPORABLJENA LITERATURA

1. Dr. Dragoljub R. Atanacković, Kaznena politika u oblasti privrednog kriminaliteta, referat na simpoziju o gospodarski kriminaliteti 14. 3. 1973 v Beogradu.
2. Dr. Miroslav Djordjević: Privredni kriminalitet u radnim organizacijama, referat na simpoziju o gospodarski kriminaliteti 14. 3. 1973 v Beogradu.

¹² Glej tudi Komunist od 17. 11. 1972, str. 15 in 18.

3. Dejan Ivošević: Pojam privrednog kriminaliteta, Jugoslovska revija za kriminologiju i krivično pravo, letnik III, leto 1955, št. 2, str. 155—174.
4. Dr. Vlada Jovanović i dr. Predrag Šulejić: Povreda zakona o poslovnog morala (od strane privrednih organizacija), u prometu robe i usluga u uslovima delovanja samoupravnog sistema, Jugoslovska revija za kriminologiju i krivično pravo, letnik VIII., leto 1970, št. 4, stran 278—297.
5. Dragutin Papež: Društveno preventivne mere za sprečavanje privrednog kriminaliteta, Jugoslovska revija za kriminologiju i krivično pravo, letnik VII. leto 1969, št. 4, stran 567—588.
6. Dr. Janez Pečar: »Kriminaliteta belega ovratnika« in družbeno nadzorstvo, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, letnik 24, leto 1973, št. 1, str. 25—38.
7. Dr. Anton Skobir: Subjekti privrednih krivičnih djela, Jugoslovska revija za kriminologiju i krivično pravo, letnik VII., leto 1969, št. 4, str. 553—566.
8. Dr. Anton Skobir: Kazensko pravna odgovornost podjetij in njihovih vodilnih delavcev, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, letnik 22, leto 1971, št. 3, str. 158—171.
9. Franc Šetinc: Deformacije v poslovnem življenju in naloge pravosodnih organov, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, letnik 23, leto 1972, št. 4, str. 231—235.

Dangerous Forms of Economic Offences

Stezinar Anton, Graduate at Administrative Law, Secretariat for Internal Affairs of the SR of Slovenia

Crime in national economy weakens normal social relations and holds back its further development. Restriction of selfmanagement rights is also one of the consequences of these crimes. These offences cause, beside personal profit, also a drying up of ready assets and an increase in personal consumption.

The police detect those individuals who have appropriated social property and those enterprises who have created unlawful profits. The most frequent offence is bribery which is very hard to be detected. The enterprises acquire unlawful profits especially

in connection with foreign trade. Abroad, they have enterprises of their own with the help of which they can conceal their criminal activity by violations of criminal law, laws on duties, laws on foreign trade etc.

In the past, the courts applied mild sentences to the offenders; they have not exercised a positive role on the potential offenders. In contrast to that, administrative sanctions applied to enterprises for duty and foreign currency infringements have been very severe.